

бенности квалификационной характеристики врача гигиениста-эпидемиолога (специальность КХ-1903.00.21-80), программа предусматривала практику в качестве среднего медицинского работника санитарно-гигиенической и бактериологической лаборатории СЭС, врача-субординатора больничного отделения и врача отделения СЭС, осуществляющего предупредительный и текущий санитарный надзор. Практика проводилась после третьего, четвертого и пятого курсов. Сквозная программа производственной практики предусматривала связь отдельных этапов между собой и каждого этапа с аудиторным обучением.

Организационно-методический контроль над ходом проведения производственной практики студентов различных курсов осуществлялся деканатом. Ежегодно на факультете проводятся научно-практические конференции по материалам производственной практики, которые обеспечивают должный уровень профессиональной подготовки врача гигиениста-эпидемиолога. В целом основные направления учебно-методической работы в институте и на факультете привнесли много положительного в качество подготовки врача и (что особенно важно) признание высокого уровня подготовки выпускников практическими органами здравоохранения в Украине, Российской Федерации, бывших республиках Средней Азии и других регионах, где работают выпускники нашего факультета.

Надійшла до редакції
22.05.2009

ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ ВОЛОДИМИРА ПІДГАЄЦЬКОГО

I

ГОЛЯЧЕНКО О.М.,
доктор
медичних наук,
професор

Тернопільський
державний медичний
університет

Історія світової медицини містить чимало сторінок, які свідчать не лише про благородство її прагнень, неоціненну силу її здобутків, велич її подвижників, а й про трагічну долю окремих її представників, про суворі випробування, які їм довелося пережити. При цьому історія медицини як наука залишається у боргу перед багатьма підступно викресленими або незаслужено забутими іменами.

Історики медицини колись нашої спільної батьківщини — Радянського Союзу — багато написали про славетних діячів епохи середньовіччя Д. Бруно і М. Сервета, яких інквізиція спалила на вогнищі за їхні прогресивні ідеї, про "дело врачей", яких 1953 року Й. Сталін засудив, але не встиг розстріляти через раптову смерть, але вони нічого не сказали про найтрагічнішу сторінку в історії світової медицини, яка не має аналогів за масштабністю і жорстокістю — винищення усього цвіту української національної медичної еліти у 30-ті роки минулого сторіччя.

Хоч як це дивно, але за 17 років незалежності не виконала цього свого святого обов'язку і українська історико-медична наука, перебуваючи ніби в якомусь посттемпературному забутті, не сила здолати колишні радянські стереотипи і міфи.

Маємо лишень поодинокі спалахи. Львівський професор Я. Ганіткевич у результаті багатолітньої праці дав короткі, але змістовні нариси про плеяду українських вчених-лікарів першої половини ХХ сторіччя, діячів українського розстріляного відродження і тим повернув із небуття їхні славні імена. І ось нарешті вийшла перша фундаментальна праця про одного із представників цієї плеяди — видатного вченого-гігієніста, фундатора таких наукових напрямків у вітчизняній медичній науці, як гігієна, фізіологія і психологія праці, наукова організація праці, фізичне виховання людини, антропосоціологія, евгеніка, медична генетика — Володимира Яковича Підгаєцького.

Викликає повагу глибина і прискіпливість наукового пошуку, який вимагав тривалої копіткої праці авторів. Адже йшлося про об'єктивне висвітлення постаті вченого, якого було не просто фізично знищено, а зроблено все, щоб очернити його ім'я, вилучити з наукового обігу, спалити його праці тощо. Дослідникам довелося по крихтах збирати дані про вченого на батьківщині і за кордоном, шукати по бібліотеках і архівних схронах його наукові праці (виявлено понад 20 досі невідомих праць), збирати документи тієї трагічної епохи, щоб в усій повноті дати належну оцінку науковій і громадянській діяльності видатного вченого.

У першому розділі книги дається історичне, економічне та соціальне підґрунтя виникнення гігієни в Україні наприкінці ХІХ — початку ХХ сторіччя. Це, на наш погляд, дуже вдалий початок книги, оскільки з нього стає зрозумілим

*Про книгу
Ю.І. Кундієва,
О.П. Яворовського,
І.М. Трахтенберга,
І.М. Сахарчука
"Володимир
Підгаєцький:
повернення
із забуття".
— К., 2008. — 322 с.*

© Голяченко О.
СТАТТЯ, 2010.

поява такої непересічної фігури у гігієнічній науці, якою був В. Підгаєцький.

Автори дають широку панораму створення і утвердження в Україні земської санітарної організації, з надр якої вийшли майже всі видатні представники української гігієнічної науки. Розкрито постаті таких видатних земських санітарних лікарів, як М. Уваров, М. Тезяков і особливо О. Корчак-Чепурківський, який був вчителем В. Підгаєцького, що визначив напрямки його творчого життя. Аналізуючи земський досвід, автори роблять висновки, що й досі залишається вкрай актуальним: земські санітарні лікарі завоювали керівні позиції у системі медичної допомоги, що й має бути, якщо серйозно говорити про пріоритет профілактики у медицині. Радянські діячі від медицини ці позиції ліквідували, чим довели профілактику до пустопорожніх декларацій, а саму систему охорони здоров'я — до глибокої кризи. Нижньою точкою цієї кризи був 1957 рік, коли за пропозицією фельдшера (лікарський диплом був підробленим), зав. Чернівецьким облздороввідділом М. Гусак санепідстанції стали підрозділами лікарень. І лише наступні епідемії холери та інших інфекцій, нищення доквілля призвели до відновлення самостійності санепідстанцій, хоча й донині ця служба є пасивком у системі охорони здоров'я, на яку витрачається менше 5% мізерних коштів.

У другому розділі автори відтворюють життєвий шлях В.Я. Підгаєцького. Коротке життя у 48 років розділилося на три проміжки: перший (1889-1917) — навчання, служба у царській армії, другий (1917-1929) — участь в українських національних визвольних змаганнях і виснажлива творча праця, третій (1929-1937) — тюрми, концтабори і трагічне закінчення життя в урочищі Сандармох, де його разом з іншими українськими вченими, письменниками, діячами культури було розстріляно до 20-ї річниці Жовтневої соціалістичної революції.

Розділ 3 присвячений творчому і науковому спадку В. Підгаєцького.

Коло його наукових інтересів було надзвичайно широким. Він — завідувач першої не ли-

ше в Україні, а й у Радянському Союзі кафедри професійної гігієни, для якої створює навчальну програму, яка й донині не втратила своєї актуальності. Причому гігієну праці він і його учні викладають не лише у медичному інституті, а й на численних курсах підвищення кваліфікації лікарів, інженерів, агрономів, а також у військових частинах.

Підгаєцький В.Я. — організатор першої у Східній Європі дослідної станції з наукової організації праці у сільському господарстві. Чому у сільському господарстві? Бо тут трудиться 90% українського люду. Досліджуються умови праці, її продуктивність, вплив на здоров'я різної тривалості робочого дня, оптимальні параметри інструментів праці, психофізичні вимоги до працівників різних сільськогосподарських професій тощо.

Наукові рекомендації і практичні заходи з профілактики сільськогосподарського травматизму можуть бути взяті на озброєння у сучасному сільському господарстві.

Він — директор Інституту фізичної культури, який вивчав проблеми фізичної культури населення. Тут організуються кабінети антропосоціології та евгеніки, гігієнічна лабораторія, лабораторія біохімії, фізіологічна лабораторія, лабораторія праці, а також музей фізичної культури. Інститут розробляє заходи з реалізації фізичної культури у широких народних масах, опрацьовує питання впливу спадковості на поліпшення фізичного і духовного стану людини.

Підгаєцький В.Я. був вченим європейського рівня. Він бере участь в європейських міжнародних конгресах, де виступає з науковими доповідями і водночас переймає все краще, що мала на той час європейська гігієнічна наука.

У розділі 5 наводяться численні документи з життя вченого, що розкривають як творчі, так і трагічні його сторінки, програми, підручники і монографії, деякі маловідомі праці, фото. Цей матеріал значно збагачує книгу, робить її справді фундаментальною. У цих матеріалах відбивається епоха 20-30-х років ХХ сторіччя.

У книзі вміщено спогади академіків Ю.І. Кундієва та

І.М.Трахтенберга про учнів В.Я. Підгаєцького, зокрема про професора М.К. Вітте. Я мав щастя слухати лекції професора Вітте на другому курсі Вінницького медичного інституту, де навчався. Вітте М.К. очолював кафедру нормальної фізіології і водночас був проректором з наукової роботи. Він разом ще з одним з київських вигнанців на заслання до Вінниці, професором М. Венцківським — єдині, хто читав лекції в інституті українською мовою. Стався такий випадок. До інституту приїхали вчені із Західної Німеччини. Це вперше до периферійної Вінниці приїхали іноземці. М.К. Вітте заговорив до них німецькою подарував дві свої монографії. Кажуть, що події, які в історії трапляються як трагедії, потім повторюються як фарс. В. Підгаєцькому спілкування з німецькими вченими енкаведисти 30-х років інкримінували як отримання інструкцій від закордонного агентурного центру і відправили на заслання. Його учню М. Вітте енкаведисти 1960-х років за "не-согласованные действия" дали доброго прочухана, але на заслання не відправили, це були роки хрущовської відлиги. Невдовзі М.К. Вітте покинув Вінницю, а за рік помер М. Венцківський. Мій інститут збіднів на дві яскраві постаті, заміни яким не було.

Отже, маємо першу ластівку на шляху створення фундаментальної і правдивої галереї світочів української медицини ХХ сторіччя. Може виникнути сакраментальне запитання: чому ж досі не написані подібні монографії про О. Пучківського, Є. та О. Черняхівських, М. Левитського, М. Міщенко, О. Крупського, І. Базилевича, О. Тижненка, В. Удовенка, О. Івакіна, П. Кучеренка, М. Вашетка, М. Нещадименка, В. Радзимовську?

На мій погляд, пояснення таке. Коли у 1930-ті роки були підкорінь вирубані їхні наукові медичні школи, що сягали європейського і світового рівня, на їхнє місце були прислані інонаціональні вчені, переважно з Росії, з більшовицькими квитками, які не гірше від органів НКВС викоринювали все українське під гаслом боротьби з буржуазним націоналізмом.

Вони у своїх працях жодним добрим словом не згадали своїх попередників, чії кафедри, лабораторії і інститути вони зайняли. Більше того, вони нерідко вдавалися до "площадної брани", тавруючи їх як "ублюдков человеческого рода", фашистів і т.п. Ці вчені, які, звісно, мали певний науковий доробок, виплекали своїх учнів з подібною мораллю. Тому вони мовчать.

Книга про В.Я. Підгаєцького свідчить про те, що це той поки поодинокий випадок, коли її авторам передався генетичний код честі і гідності від свого великого попередника.

А поки що маємо наукові монографії про вчених, які вірно служили більшовицькому режиму, за що той віддячив їм назвами наукових інститутів і закладів.

Однак не можна переходити певної межі. Серед репресованих автори називають С. Канторовича. Це неприпустимо ставити цього ката українського народу в один ряд з Пучківським А., Барбером А., Удовенком В., Крупським А. Цей нарком охорони здоров'я під час голодомору 1932-1933 років висунув теорію, що Україна позбавляється від "зайвого соціального баласту суспільства". Тоді до С. Канторовича можна додати Г. Ягоду, М. Єжова, В. Балицького, адже вони теж були репресовані.

Насамкінець слід сказати таке. Прочитавши книгу про В. Підгаєцького, дивуєшся далекоглядності його висновків, які й тепер, через десятиліття, не втратили своєї актуальності. Ось як ще у 20-ті роки минулого століття В. Підгаєцький формулював завдання щодо охорони здоров'я підрастаючого покоління: створення належної матеріальної бази; визнання державного значення дитячого опікуництва; пропаганда серед широких мас ідеї охорони материнства і дитинства;

забезпечення матері і дитини спеціально підготовленими лікарями на медфакультетах та курсах; забезпечення страхування материнства; боротьба з дитячою смертністю; організація системи безпритульності і охорони дітей; боротьба проти впливу на дитячий організм алкоголю, нікотину, забрудненого повітря; фізичне виховання дітей; виховання вольових якостей, статевої гігієни; боротьба з дитячою злочинністю і проституцією; охорона праці підлітків тощо. До цього тепер по суті нічого додати і можна лише з сумом констатувати, що жодне з цих положень у своїй повноті, окрім підготовки лікарів-педіатрів, не реалізоване у самостійній Україні.

Наукові напрямки, над якими В.Я. Підгаєцький плідно працював ще у 20-ті роки минулого століття, більшовицькими вченими були оголошені лженауками, як евгеніка (генетика), наукова організація праці (навіщо вона була у концтаборах і колгоспах). Лише у 1960-ті роки ці напрямки відродились, але й нині на їхньому розвитку лежить трагічний відбиток десятиліть терору.

Затиснута у жорсткі ідеологічні догми українська радянська медична наука, попри певні досягнення, чим далі, тим більше відставала від світових зразків. Але не вся. Гігієнічна наука, насамперед гігієна праці, залишилася на висоті і де у чому навіть випередила світові зразки. Фундамент цієї науки, закладений О. Корчак-Чепурківським, В. Удовенком, В. Підгаєцьким, виявився міцним і надалі проріс такими постатями, як Л. Медведь, Г. Шахбазян, А. Шевченко, Є. Гончарук та багато інших. Цілком природно, що автори завершують свою працю на продовжувачах справи В. Підгаєцького, підкреслюючи цим невмирущість його справи.

*Надійшла до редакції
12.10.2009*

У МІНІСТЕРСТВІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

**Протягом 4-го кварталу 2009 року за поданням Комітету з питань гігієнічного регламентування МОЗ України
Головним державним санітарним лікарем України**

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Постановою № 24 від 26.10.2009 максимально допустимий рівень (МДР) "не потребує гігієнічного регламентування" харчової добавки Сорбітан моностеарат (Е 491) та погоджено сфери використання у виробництві сухих хлібопекарських дріжджів відповідно до вимог технологічного регламенту.

Постановою № 25 від 26.10.2009 максимально допустимий рівень (МДР) "не потребує гігієнічного регламентування" харчових добавок Кроскарамелози (Е 468) та Полідекстрози (Е 1200) та погоджено їх використання відповідно до вимог технологічного регламенту.

Постановою № 26 від 26.10.2009 орієнтовно безпечний рівень впливу в атмосферному повітрі населених місць Кальцію нітрату — 0,1 мг/м³ аерозоль.

Постановою № 32 від 25.11.2009 максимально допустимий рівень (МДР) "не потребує гігієнічного регламентування" харчової добавки Кислоти фумарової (Е 297) та погоджено її використання у цукрових та цукровистих кондитерських виробках.

Постановою № 33 від 26.11.2009 гігієнічні нормативи та регламенти пестицидних препаратів 57 найменувань.

Постановою № 34 від 26.11.2009 значення гігієнічних нормативів ОБРВ хімічних речовин в атмосферному повітрі населених місць.

ПОГОДЖЕНО:

Постановою № 30 від 22.11.2009 методичні вказівки з визначення мікробного препарату Екобакт у повітрі робочої зони (розробник: Інститут мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного НАМ України).